

Світлана Бондар

Про «Одеську хатинь» як штучно сакралізований концепт

У статті, розглянуто історію і справжню причину появи когнітивного концепту «Одеська Хатинь» в медіапросторі, який був використаний російською пропагандою задля розпалювання ворожнечі. Виявлено його штучність, окреслено запропоновану етимологію та специфіку функціонування цієї лексичної одиниці російською і українською мовами в заголовковому комплексі, що на певний час стала належати до ключових слів поточного моменту, з'ясовано можливі причинно-наслідкові зв'язки.

Ключові слова: Одеська Хатинь, когнітивний концепт, ключові слова поточного моменту, інформаційні та когнітивні війни, пропаганда, заголовковий комплекс, медіадискурс.

This article covers the history and actual cause of “Odessa’s Khatyn” cognitive concept emergence in the media space, which was used by Russian propaganda for inciting hatred. Its artificiality was found as well as proposed etymology and specifics of functioning of this lexical unit in both Russian and Ukrainian languages in the heading complex were outlined, which began to belong to the key words of a contemporary context. In addition, possible cause-and-effect relationships were found.

Key words: Odessa’s Khatyn, cognitive concept, keywords of a contemporary context, information and cognitive warfare, propaganda, heading complex, media discourse

Сучасні військові конфлікти розгортаються не лише на полі бою, а й у інших сферах буття: політичній, економічній, інформаційній. Можемо говорити про збільшення інформаційних і когнітивних спецоперацій проти нашої країни з боку Росії. Серед них і підступний наратив про «Одеську Хатинь», який активно впроваджувала пропагандистська машина країни-агресора. Для блискавичного поширення якого залучалися усі види ЗМІ, використовувалися лідери думок і звичайні користувачі мас-медіа. Підсилювалася все це страшними кадрами трагедії. Що називають англійським терміном «war porn» (натуралістичний показ жахів війни, позбавлений будь-якої естетики і покликаний шокувати глядача). Але, як зазначають науковці, «висвітлення жахливих наслідків військових конфліктів як своєрідної «правди» війни давно втратило свій етичний мотив» [7]. (Мається на увазі показ задля відмови від військових дій). Навпаки, у сучасній російсько-українській інформаційній війні, це спосіб нав'язування позиції, залякування і розпалювання ворожнечі.

Актуальність теми дослідження зумовлена не достатньою увагою медіафахівців та відсутністю наукових розвідок щодо феномену концепта «Одеська Хатинь». У травні 2014 року, коли власне й сталася трагедія в Одесі, нами було зафіксовано миттєве, вибухове збільшення частотності вживання цього штучно актуалізованого когнітивного концепту в медіапросторі Росії та в деяких, найбільш залежних від сусідського медіаконтенту, регіонах України, яке ми кваліфікуємо щонайменше як когнітивну та інформаційну атаку з метою розпалювання ворожнечі, що й до цих пір зберігає свою небезпечність.

Метою нашого дослідження є визначення кола актуальних проблем, що пов'язані із неналежним маніпулятивним використанням учасниками медіадискурсу КСПМ «Одеська Хатинь» та розвінчання створеного російськими ЗМІ міфу. Досягнути результату прагнемо завдяки виконанню наступних завдань: з'ясувати етимологію та ймовірне джерело походження концепту, чітко визначити семантичне значення, яке в нього заклали автори, проаналізувати специфіку функціонування концепту «Одеська Хатинь» як ключового слова поточного моменту в заголовковому

комплексі українських та російських видань, простежити ефективність насадження та причинно-наслідкові зв'язки.

Варто пам'ятати, що провідну роль у веденні інформаційних та когнітивних війн відіграють лінгвокогнітивні концепти, котрі у вправних руках маніпуляторів, стають справжньою зброєю уповільненої дії. Під час підготовки до нових ситуацій у реальному житті пропагандисти активно починають використовувати в медіатекстах певні лінгвокогнітивні концепти, що містять актуальні знання соціокультурної інформації. Через частотність вживання і штучність впровадження такі лінгвоконцепти дуже швидко набувають на певний час статусу ключових слів поточного моменту (далі КСПМ), відіграють роль ядерних одиниць концептуальної картини світу і позначають істотні для соціуму реалії на конкретний, поточний момент Термін за [Шмелева, 20].

Існує більше 70 визначень та 140 інтерпретацій іноземними мовами щодо цього поняття, за дослідженнями В. Л. Іващенко [5, с.38]. У мовознавчій наковій літературі паралельно функціонують навіть різні терміни на позначення когнітивного концепту, як лінгвокультурного поняття такі як: «ключовий культурний концепт», «культурно-мовний концепт», «смысловий квант буття», «етноконцепт» тощо. Зручним і емним, на наше переконання, є визначення Т. В. Кузнецової, де «лінгвокогнітивні концепти – це специфічні ментальні утворення, які є своєрідним фокусом знань про світ». І існують вони у вигляді згорнутого тексту, що акумулює в собі інформацію про реальну дійсність. «Саме ці ментальні одиниці є втіленням ціннісних установок, які закріплюють у свідомості певну аксіологічну модель суспільства» [7, с. 151]. Слушно у своїх дослідженнях С. Г. Воркачов визначає характерну ознаку когнітивного концепту, яка полягає в тому, що «концепти не тільки мисляться, але й емоційно переживаються, вони є предметом симпатій і антипатій; вони характеризуються семіотичною щільністю, тобто представленістю у плані вираження цілою низкою мовних синонімів, тематичних рядів» [3, с.59].

Під час гібридної війни, котру вже не перший рік веде Росія проти українського народу, медіадискурси обох країн переповнені такими когнітивними концептами, які не просто дезінформу-

ють, а свідомо впроваджують бажане під виглядом об'єктивної інформації, моделюючи при цьому новий ірреальний світ. Такі лексеми як: «зелені чоловічки», «ввічливі люди», «хунта», «бандерівці», «карателі» й інші когнітивні концепти «не даючи прямої оцінки наведеній інформації, заряджають текст ціннісними смислами й актуалізують появу певних оцінок при його сприйнятті» [7, с.153].

Одним із найпідступніших і найефективніших когнітивних концептів у сучасній інформаційній війні є пустий за змістом, але емоційний - «Одеська Хатынь». Отже, чітко визначеного семантичного значення українською мовою немає, що не дивно з огляду його штучність й маніпулятивну природу. На Вікіпедії була раніше стаття, а наразі йде переадресація на сторінку «Противостояние в Одессе (2013-2014 гг.)» У якій зокрема цитують слова голови комітету Держдуми Росії у справах СНД Леоніда Слуцького, де він, говорячи про трагедію в Одесі, називає її «Новой Хатынью и Освенцимом». На ресурсі «Вікіреальність» є таке визначення російською мовою «Одесская Хатынь — одесская трагедия, которая случилась 2 мая 2014 года, и которую активно замалчивают новые власти на Украине» [2].

В українських ЗМІ на позначення цих важливих подій зазвичай вживають концепт «одеська трагедія», або «трагедія 2 травня». Усі міжнародні КСПМ, які означають катастрофи, трагедії з великою кількістю жертв, називають або за місцем події (для прикладу «Чорнобиль», «Беслан», «Скнилівська трагедія»), або за датою, що буває рідше - «11 вересня», «19 лютого», ще рідше за частиною доби - «варфоломіївська ніч», «ніч побиття студентів» тощо.

Розгляньмо, який же матеріал використовували «творці» неологізму, для конструювання нового смислу. Варто зазначити, що вельми швидко на певний час для певної категорії людей цей штучний когнітивний концепт став КСПМ. Григорій Почепцов у своїх численних наукових статтях про сучасну російсько-українську когнітивну війну неодноразово зазначав, що російська пропаганда не вигадує наразі нічого нового, бо на впровадження нових концептів необхідний тривалий час, а користується лише тими когнітивними концептами, які вже були закладені в свідом-

мість радянської людини. Так як процес закладання був досить тривалим – протягом кількох десятиліть, ефективність – перевіреною на мільйонах, а апелювати планували лише до емоцій, а не до поглядів, то за розрахунками усе мало спрацювати без особливих ризиків і цього разу [12, 13, 14].

Шляхом зрощення емоційно забарвленого топоніму «Одеса», з яскраво вираженою позитивною конотацією, і сакралізованого (термін запропонований Т. Весною [1, с. 7]) когнітивного концепту «Хатинь», з яскраво вираженою негативною конотацією, який також є топонімом (!), отримали неприродній штучний гібрид «Одеська Хатинь». Який все ж таки, треба віддати належне, хоч і був покручем, але тримався кучі за аналогією, де перше слово – прикметник, утворений від топоніму, а друге – назва трагедії, яка сталася. Наприклад – «Спітакський землетрус», «Московська пожежа (1812 р.)», «Чорнобильська катастрофа» тощо. Не зважаючи на те, що друга лексема також топонім, логіка зрощення зрозуміла, адже у свідомості радянської людини «Хатинь», то вже давно не просто назва маленького села в Білорусі (і ніколи такою не була), а концепт страшною трагедії, що сталася в березні 1943 року. Лексема «Хатинь» значно розширила свою семантику. А такий маніпулятивний прийом, коли відбувається розширення, звуження чи заміна семантики слова, з метою зміни картини світу, називається «семантичним тероризмом». Семантичний тероризм - (греч. *semantikos* лати. *terror* - страх, жах) - зловживання семантичними й паралінгвістичними аспектами мови з метою розбуркати у когось агресивність або залякати.

Виникає слушне запитання, чому трагедія цілого краю і народу має таку завузьку назву? Білоруських сіл, які спопелили фашисти, було більше сотні, тож чому і за якими ознаками обрали маленьке село, яке нічим не вирізнялося з-поміж інших, які також зазнали повного знищення. Свою версію бачення пропонує російський історик Віктор Суворов у своєму збірнику «Союз звезды со свастики. Встречная агрессия» [17]. Висвітленню цього феномену автор присвятив цілий розділ «Катинь чи Хатинь?». У своїй статті на сайті інформаційної агенції «Уніан» автор ще у 2010 році, відповідаючи на резонний запит критичних читачів «Навіщо створено культ села Хатинь?» зазначає: «Щоб затьмарити і затулити

злочин комуністичного режиму в Катині. Це прийом карткових шулерів - перекрутити карту».

Тобто Віктор Суворов і деякі його колеги стверджують, що рішення про створення культового місця приймала пропагандистська радянська машина, щоб «перекрити» один злочин іншим. Адже коли німці у 1943 році на території Смоленської області у Катині знайшли масові захоронення кількарічної давнини, то зрозумівши, що це рештки польських офіцерів, швидко поширили інформацію про злочини радянського режиму. Зрозуміло, що Москва не визнавала звинувачень у масових розстрілах. Але необхідно було вкласти якийсь фрейм у голови співвітчизників і іноземців, який перебив би, хоч колись почуту інформацію про Катинь. «Так було вирішено роздути культ села Хатинь. На це були кинуті величезні кошти. Район знищеного села був оголошений державним заповідником. На місці Хатині був побудований меморіальний комплекс площею 26 гектарів, згодом розширений до 50 гектарів. Граніт постачала Україна, білий мармур – Сибір. Було споруджено грандіозні монументи й бронзові статуї, запалили вічний вогонь, відкрили музей, кожні 30 секунд дзвонять дзвони. Про Хатинь писали статті і книги. Про Хатинь знімали фільми. Хатинь! Хатинь! Хатинь!» [16] Цього вистачило, щоб «Хатинь» для кількох поколінь поспіль стала символом неймовірної жорстокості й нелюдської поведінки, тортур фашистів над мирним населенням. Дуже зручно було скористатися цим концептом вдруге, наповнивши новим маніпулятивним змістом.

Більше того, за кілька років до власне трагедії в Одесі в російських ЗМІ починають з'являтися псевдоісторичні розвідки, в яких зокрема зазначалося, що спалювали білоруські села не німці, а саме українці-бандерівці. Ближче до події, у березні-квітні таких публікацій значно побільшало. Так у ефірі радіо «Ехо Москви» за 22 березня 2014 року і на їхньому сайті виходить інтерв'ю з доктором історичних наук професором РГПУ ім. А.І. Герцена Юлією Кантор у рубриці «Ціна перемоги: табу в історії». У своєму інтерв'ю історик згадує, як відвідала меморіал в Хатині (при цьому помиляється і називає це місце Катинь, але потім виправляється) і повідомила про те, що село спалили не фашисти, а 134-й поліцейський український батальйон.

Дослідник Дж. Лакофф зазначає, що сперечатися з новим концептом не варто і просто неможливо. Особливо безперспективно боротися з ними фактами. Тому для пропаганди найважливішим завданням стає першим прокоментувати подію, задавши їй потрібну інтерпретацію. Тоді буде важко вивести цей фрейм, оскільки його буде вже глибоко імплантовано у масову свідомість. А якщо інформацію вже було імплантовано, або реінкарновано ту, яка була закладена раніше, то досягнути бажаного результату буде набагато легше. Апелювання до емоцій відіграло в цьому випадку вирішальну роль [14]. Так Д. Вестерн у своїх дослідженнях дійшов висновку, що в політиці набагато важливіше те, що емоційно зафарбовано, а емоційне, зазвичай, є несвідомим, отже цим легше користуватися для досягнення своїх цілей. І легше передбачити реагування людей, знаючи і прогножуючи їхню реакцію, а не враховуючи їхні погляди. Почуття перемагають погляди, на думку дослідника [14].

Важливою для розуміння механізмів маніпуляції є відновлення хронології появи нового концепту зі старою складовою. Тож відстежмо її.

Уперше на позначення трагічних подій, що сталися в Одесі в Будинку профспілок, було вжито неологізм «Одеська Хатинь» в електронному ЗМІ «Одесит» у той же день, коли власне і сталися події. Ще тривали рятувні роботи на місці трагедії, а вже після 22.00, але ще до 24 години, на маловідомому сайті, який зазначає, що є порталом українців Одещини, з'являється нейтральна замітка із саме таким заголовком [10].

І уже наступного дня – 3 травня 2014 року – майже одночасно з'являються публікації у «Комсомольській правді» та «Вести». У «КП» розмірковує над тим, що сталося колумніст Олег Холмогоров, який є головним редактором інтернет-журналу «Русский обозреватель», у своїй колонці з промовистою назвою з якою напередодні вийшов матеріал на одеському сайті, тільки вже російською мовою. З перших слів усе безапеляційно розставляє на свої місця «Трагедия Хатыни повторилась в центре Одессы. «Правый сектор» и ультрас сжигали людей живьем, душили дымом, заставляли выскочивших из окон окровавленных жертв ползти, а затем

добивали битами, одному из активистов прямо под видеокамеру отрубили ногу лопатой. Более сорока человек приняли мученическую смерть от фанатиков «единой Украины» на русских костях и русских смертях». Для тих, кому це видасться неймовірним, одразу зазначає «Мы всё это видели своими глазами, - і тільки потім. - В прямом эфире. Каратели не стеснялись своих действий. Не скрывали их. Приговаривали: «Хорошо колорады горят» («коло-радами» они называют людей с георгиевскими ленточками)» [19]. (А вже у вересні з'являється книга Єгора Холмогорова «Карать карателей», де є розділ з назвою «Одесская Хатынь»). Та й власне у «Русском обозревателе» досить часто згадують цей концепт.

Також 3 травня о 9 ранку у «Вестях» виходить матеріал Ігоря Кулика «Одесская Хатынь: что говорят украинцы в соцсетях. (з певним уточненням, щоб стало зрозуміло про що мовиться) Обсуждение одесской трагедии в сети» [8]. Тим самим майстерно створюється ілюзія того, що такий неологізм за аналогією запропонували самі українці, обговорюючи трагедію, а журналісти лише швидко його підхопили. Сам матеріал подано нейтрально, автор тим самим претендує на об'єктивність викладу. До журналістського тексту подаються досить емоційні коментарі користувачів (необхідні нам тексти перевірити наразі неможливо, самі коментарі і сторінки, на які посилається видання, були знищені майже одразу). І саме в коментарях, а не в журналістському тексті, знаходимо перше порівняння подій в Одесі з подіями Другої світової війни, котрі сталися в Білорусі. Так, у коментарі тележурналіст Максим Равреба, є зокрема і такі рядки (орфографія і пунктуація збережені) «Они спрятались в Доме профсоюзов. Их, как фашисты Хатынь стали закидывать коктейлями Молотова. Сжигать. В здании прятались 160 человек. Из них сгорела, угорели, была застрелена из огнестрелов более пятидесяти а скорее всего больше. Сейчас в Одессе продолжают погромы». Так створюється необхідний наратив у реципієнта. Створюється бінарна позиція «ворог» - «жертва». До речі в російських ЗМІ, Максим Равреба часто фігурує як експерт і позиціонує себе як журналіст, котрий змушений був покинути Батьківщину після перемоги

Євромайдану. І продовжує активно просувати у своїх виступах концепт «Одесская Хатынь». Так, наприклад зазначає, що «Внутренний фронт представлял собой по сути всех, кто был не за Евромайдан. Сюда входят и активные противники (Антимайдан), и пассивные, и даже нейтральные. Но если последних нужно было просто мотивировать не мытьем так катаньем для привлечения на свою сторону (хотя бы на условиях сохранения нейтральности), то против активных противников были необходимы оперативные меры устрашения. Например, Одесская Хатынь (2 мая 2014 года)».

Від Євгена Чурсіна у «Вестях» розміщено не менш емоційний текст з порівнянням трагедії в Одесі з подіями в Хатині «Всеми хто радується смерті людей в Одесі - вы больные невменяемые твари. Этих людей сожгли заживо. Вы ничем не лучше фашистов в Хатыни. Вы даже не люди. Удалитесь из друзей» [8].

Також 3 травня подибуємо в інформаційно-аналітичній службі «Русская народная линия» занадто емоційний заголовок авторства Павла Тихомирова, заступника головного редактора, «Одесса после Хатыни-2: возможен ли братский союз братьев Каина и Авеля Или будем ждать Хатыни-3?», де автор зі знанням справи «пророкує» «Вчера в Одессе произошло событие, которое войдет в историю как «Одесская Хатынь». І лякає чи попереджає своїх читачів, що трагедія Хатинь-3 лише справа часу [18].

Після таких гучних заяв чорну риторичку підхопили й інші російські та деякі українські ЗМІ. На російського й українського реципієнта, який споживає інформацію з російських ЗМІ, мов з рогу достатку посипалися маніпулятивні заголовки на кшталт: «В Одессе готовятся ко второй "украинской Хатыни", «Одесская Хатынь: как это было на самом деле. Кто начал бойню, от чего погибли одесситы в Доме Профсоюзов и для чего в город приехали сотни с киевского Майдана», «Одесская Хатынь - незаживающая рана», «Одесская Хатынь 2 мая: фарс, обернувшийся трагедией», «Спецслужбы Киевской хунты отказались сотрудничать с миссией ООН при расследовании «Одесской Хатыни» 2 мая» тощо (зібрано більше 300 маніпулятивних заголовків).

КСПМ часто використовуються в різноманітних техніках для поляризування суспільства. За конотацією таких КСПМ як «укроп», «бандерівець» і «хунта» можна визначити до якого саме табору належить реципієнт. Усі зазначені КСПМ належать до мови ворожнечі, які, завдяки гумору українці змогли нейтралізувати і цим самим вивести в іншу площину. З «Одеською Хатинню» все складніше. Цей штучний неологізм, створений через конструювання смислів, не можливо позивно конотувати чи вивести на маргінес гумором. І відмінність полягатиме в тому чи присутній у мовній картині світу реципієнта цей концепт, чи ні. Реципієнти з критичним мисленням, що не піддалися на провокації російської пропаганди, просто не одразу навіть розуміють, про що йдеться.

В одеських ЗМІ, що мають відверту проросійську позицію, використовують даний концепт значно рідше, ніж у загальнонаціональних. Зазвичай журналісти вживають його, цитуючи мовлення спікерів, або розповідаючи вкотре про фотовиставку «Одесская Хатынь», назва якої фактично легалізувала використання цього концепту на шпальтах видань: «Одесситам пропонують прийняти участь в виставці «Одесская Хатынь», «Вандалы-«патриоты» устроили провокацию на виставці «Одесская Хатынь» в Варшаві» тощо.

Так на популярному одеському сайті «Таймер» взагалі використовують інший концепт «майская бойня», який, через свою відверту і неприховану агресивність ще різкіше негативно конотований. Більше того, на «Таймері» існує рубрика з такою назвою, і ось тільки деякі із заголовків: «Майская бойня: «Свобода» против увековечивания памяти «кремлёвских террористов и холуев», «Гончаренко назвал майскую бойню защитой от сепаратизма и попросил ОГА не «наводити шухер», «Майская бойня: «стрелка в обе стороны» ещё на два месяца оставили в СИЗО», «Майская бойня: суд над «куликовцами» всё же начался».

Створюючи цей концепт автори явно шукали таку лексему, яка б схоже звучала двома мовами, щоб різниця між російським варіантом і українським була мінімальною. Але навіть Гугл видає українською тільки 3 200 посилань. Причому в основному це згадка про зазначену фотовиставку та фільми, або розвінчання міфу,

так як матеріал Євгенії Мазур для 24 каналу «Як виникла "Одеська Хатинь": Міфи російської пропаганди про трагедію в Одесі» чи «Що насправді сталося в Одесі на Куликовому полі?» для Укрмедіа.

Також є тексти двох колишніх народних депутатів: лідера українських комуністів Петра Симоненко «Одеська Хатинь» і соратника Віктора Януковича - Володимира Олійника «Одеська Хатинь – незагойна рана». Заява Комітету спасіння України і Союзу політемігрантів і політв'язнів України».

У загальноукраїнських виданнях, якщо і згадувався концепт, то тільки в контексті російської пропаганди.

Також за допомогою коштів концепт намагалися принаймні репрезентувати і зробити впізнаваним у Європі. За допомогою однойменної виставки, яка працювала і працює в найбільших містах Європи. Також за допомогою показів кількох стрічок, інколи навіть й іноземного виробництва та організації різноманітних сумнівних конференцій, де «працюють» одні й ті ж люди.

Отже, у ході дослідження було з'ясовано штучність активно впроваджуваного концепта журналістами та лідерами думок, які тільки «ретранслявали чужі смисли для подальшого їхнього поширення в маси з метою медіа вторгнення, щоб скласти картинку вигідну таким чином і так, щоб суспільство сприйняло її за дійсність і не помітило зовнішнього вторгнення в ментальність» [11]. Використовується такий пропагандистський прийом, коли апелюють лише до емоційної складової, яка превалює над раціональною. При чому постійно збільшуючи градус жорсткості, підсилюючи вербальну складову фото- і відеоматеріалами. Впроваджуючи такий концепт, його автори прагнули розпалити ворожнечу і в Одесі, і в країні в цілому. Ця ворожнеча поширюється як вірус, «вона нав'язується, вона входить у побут споживача інформації, записується на його підсвідомість і, зрештою, як вірусна хвороба передається від одного суб'єкта до іншого. І так доходить до того, що одна людина просто починає ненавидіти представника іншої позиції і при цьому навіть не усвідомлюючи за що конкретно» [4].

Запропонувавши своє бачення когнітивної атаки, з'ясувавши механізми впровадження і функціонування, окресливши наслідки насадження концепту «Одеська Хатынь», маємо надію забезпечити певну частину реципієнтів від наступних маніпуляцій російських ЗМІ, а журналістів від неусвідомленої злочинної діяльності.

Список літератури

1. Весна Т. В. Ідеологічний та національно-культурний компоненти в семантичній структурі лексики політичного дискурсу (на матеріалі франко- і російськомовної преси 90-х років) : Автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.15 / Т. В. Весна; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2002. — 20 с.
2. Викиреальность. Одесская Хатынь [Электронный ресурс] / Режим доступа : http://wikireality.ru/wiki/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%A5%D0%B0%D1%82%D1%8B%D0%BD%D1%8C
3. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация : источники и цели / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – Вып. 4. – С. 76 – 83.
4. Гулан Я. Мова ворожнечі - хто її має «фільтрувати»? [Электронный ресурс] / Я. Гулан. – Режим доступа : <http://hr-activists.net/blog/mova-vorozhnech-khto-ma-filtruvati>
5. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія / В. Л. Іващенко. – Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
6. Кантор Ю. Цена Победы: табу в истории // Эхо Москвы [Электронный ресурс] / Ю. Кантор. – Режим доступа : <http://echo.msk.ru/programs/victory/1284312-echo/>
7. Кузнецова Т. В. Аксіологічні моделі мас-медійної інформації : монографія / Т. В. Кузнецова. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. — 304 с.
8. Кулик И. «Одесская Хатынь : что говорят украинцы в соцсетях : Обсуждение одесской трагедии в сети» // Вести [Электронный ресурс] / И. Кулик. – Режим доступа : <http://vesti-ukr.com/odessa/50239-odesskaja-hatyn-chno-govorjat-ukraincy-v-socsetjah>
9. Новак Т. Крим : хроніки інформаційної війни [Електронний ресурс] / Т. Новак. – Режим доступа : <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/krym-khroniky-informatsiyoi-viyny.html>

10. Одеська Хатинь // Одесит [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://odesit.com/news-1075.php>
11. Покальчук О. Олег Покальчук : ЗМІ в новинному потоці – це як відро, яким людина черпає воду з річки і думає, що цього достатньо [Електронний ресурс] / О. Покальчук. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/oleg_pokalchuk_zmi_v_novinnomu_pototsi_tse_yak_vidro_yakim_lyudina_cherpaє_vodu_z_richki_i_dumae_scho_tsogo_dostatno/
12. Почепцов Г. Г. Смыслові та інформаційні війни : пошук відмінностей [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/smislovi_ta_informatsiyni_viyuni_poshuk_vidminnostey/
13. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – Київ : Вахтер, 2000. – 576 с.
14. Почепцов Г. Г. Когнітивні підходи до аналізу інформаційного простору [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/kognitivni_pidkhodi_do_analizu_informatsiynogo_prostoru/
15. Равреба М. «Миротворец» как крупнейшее преступление XXI века // Новостной фронт [Електронний ресурс] / М. Равреба. – Режим доступу : <http://news-front.info/2016/05/16/mirotvorec-kak-krupnejsheeprestuplenie-xxi-veka-maksim-ravreba/>.
16. Суворов В. Загадка Хатині : спалених сіл тисячі, але чому культивували тільки одне? [Електронний ресурс] / В. Суворов. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/415521-zagadka-hatini-spalenih-sil-tisyachi-ale-chomu-kultivuvali-tilki-odne.html>
17. Суворов В. Союз звезды со свастикой. Встречная агрессия / В. Суворов. – М. : Яуза-пресс, 2011. – 480 с.
18. Тихомиров П. Одесса после Хатыни-2: возможен ли братский союз братьев Каина и Авеля Или будем ждать Хатыни-3? // Русская народная линия [Електронний ресурс] / П. Тихомиров. – Режим доступу : http://ruskline.ru/news_rl/2014/05/03/odessa_posle_hatyni2_vozmozhen_li_bratskij_soyuz_bratєv_kaina_i_avelya/
19. Холмогоров Е. Одесская Хатынь // Комсомольская правда [Електронний ресурс] / Е. Холмогоров. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/daily/26226/3109739/>
20. Шмелева Т. В. Ключевые слова текущего момента / Т. В. Шмелева // Colleqium. – 1993. – № 1. – С. 33 – 41.